

UOT 37

A.A.Hümbətova
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu
abusova_a@mail.ru

TƏLİM PROSESİNDƏ ŞAĞIRD MÜVƏFFƏQİYYƏTİNİN TƏMİNİ: VALIDEYN, MÜƏLLİM FƏALİYYƏTİNİN PSIXOLOJİ ASPEKTLƏRİ

Açar sözlər: məktəb, valideyn, şagird, təlim, müvəffəqiyyət

Potensialın reallaşdırılması üçün yeni imkanlar realizə edilməyəndə şagirdin inkişaf istiqamətləri ləngiyə və ya tamamilə itə bilər. Məsələnin bu qədər həssaslığı müəllim və valideyn tərəfindən diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Şagirdin müvəffəqiyyətini yüksək idraki maraqlar, intellektual fəaliyyət sahələri, yaradıcılıq əyləncələri ilə yanaşı, canlı ünsiyyət və maraqlı müzakirələr, şəxsiyyətlərarası münasibətlər də şərtləndirir. Məqalədə şagirdin inkişafını və müvəffəqiyyətini şərtləndirən bu kimi amillər araşdırılıb.

A.A.Гумбатова

ОБЕСПЕЧЕНИЕ УСПЕВАЕМОСТИ УЧАЩИХСЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РОДИТЕЛЕЙ И ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ

Ключевые слова: школа, родитель, студент, обучение, успех

Когда новые возможности для реализации потенциала не реализованы, развитие ученика может быть отложено или полностью потеряно. Такая чувствительность вопроса должна быть в центре внимания учителей и родителей. Успех ученика обусловлен не только высокими познавательными интересами, интеллектуальной деятельностью, творческими развлечениями, но и живым общением и интересными дискуссиями, межличностными отношениями. В статье рассматриваются такие факторы, которые определяют развитие и успех ученика.

A.A.Humbatova

ENSURING STUDENT SUCCESS IN THE LEARNING PROCESS: PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PARENTING, TEACHER ACTIVITY

Keywords: school, parent, student, training, success

When new opportunities for realization of potential are not realized, the student's developmental directions may be delayed or completely lost. Such sensitivity of the issue should be kept in the center of attention by teachers and parents. The success of the student is conditioned not only by high cognitive interests, areas of intellectual activity, creative

entertainment, but also live communication and interesting discussions, interpersonal relationships. The article discusses such factors that determine the development and success of the student.

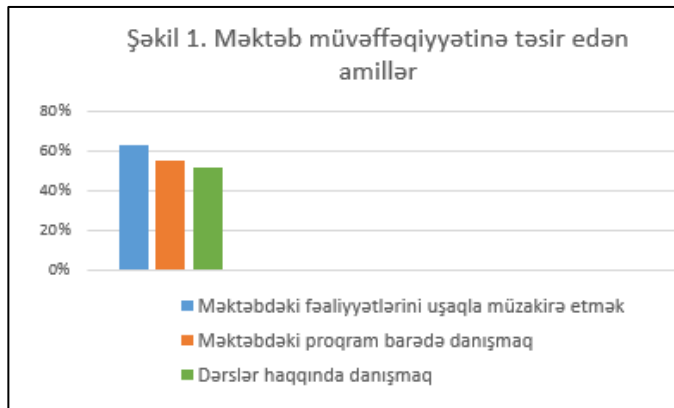
Şagirdin uğur qazanmasında ailə və məktəbin birgə fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Lakin bəzən ailə və məktəbin birgə fəaliyyəti mümkün olmur. Bu zaman bu iki amildən hansı daha çox təsir gücünə malik olur? Daha çox hansı amil şagirdin uğurunda katalizator rolunu oynayır? Tədqiqatlar göstərir ki, şagird uğurunda ailə faktoru daha təsiredici gücə sahibdir. Belə ki, Briqham Universitetində 25.000 şagirdin cəlb olunduğu tədqiqatda ailənin şagird nailiyyətinə təsiri araşdırılıb (4). Aparılan tədqiqat zamanı ailənin təsiri müvafiq meyarlarla aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilib:

- Valideyn şagirdin ev tapşırıqlarını yoxlayırmı?
- Məktəb iclaslarında iştirak edirmi?
- Məktəb fəaliyyətlərində iştirak edirmi?
- Uşağına nə qədər güvənir?
- Şagirdlər dərs cədvəlini, fəaliyyətlərini valideynləri ilə nə qədər tez-tez paylaşır?

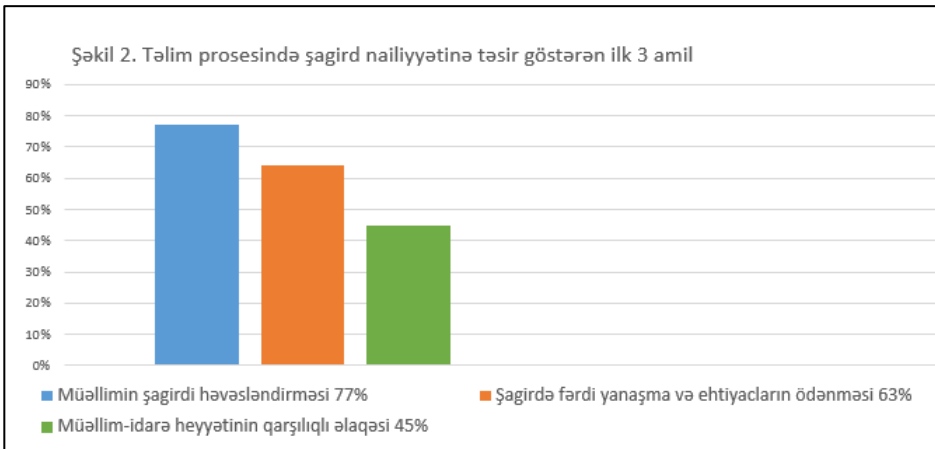
Göründüyü kimi, valideynlər daha çox şagirdin məktəbdəki qiymətləri ilə deyil, onların aldıqları biliklərin məzmunu və səviyyəsi ilə maraqlanırlar. Bu da öz növbəsində şagirdlərə sirayət edərək qiymətlə bağlı komplekslərin, əlavə gərginliklərin yaranmasının qarşısını alır. Valideynlərin yüksək idraki maraqları, intellektual fəaliyyət sahələri, yaradıcılıq əyləncələri və s. uşaqların sürətli inkişafını şərtləndirir. Bu inkişafa uşaqla canlı ünsiyyət, intellektual oyunlar, maraqlı müzakirələr təkan verir. Valideynlə uşağın idraki maraqları üst-üstə düşdükdə, onlar arasında dayanıqlı dostluq münasibətləri formalaşır.

Bəzən təhsil üçün ailədə olan əlverişsiz şərait, məsələn, natamam ailə, qeyri-sabit maddi durum uşağın inkişafına təsir göstərmir. Uşağın inkişafı və müvəffəqiyyət qazanması üçün həlledici əhəmiyyətə malik olan valideynlərin ona münasibətidir. Müasir tədqiqatlar göstərir ki, valideynlər uşaqların ilk və əsas müəllimləri hesab olunur. Tədqiqatçılar ailənin, daha dəqiq desək, valideynin hansı davranışlarının məktəb müvəffəqiyyətində daha təsirli olduğunu müəyyən ediblər. Bu davranışlar (şəkil 1) aşağıdakı kimi qruplaşdırılıb.

Şəkil 1-dən göründüyü kimi, məktəbdəki müvəffəqiyyəti təmin edən amillər fəaliyyətlərini uşaqla müzakirə etmək (63%), məktəbdəki proqram barədə danışmaq (55%), dərslər haqqında danışmaqdan (51%) ibarətdir. Ailənin uşağın sosial həyatı – məktəbi haqqında maraqlanması onun uğur qazanmasına səbəb olan amillərdəndir. Məktəbin hər bir şagirdə fərdi yanaşmasını gözləmək real görünür. Ailədə isə fərdi yanaşmanı təmin etmək məktəbdəki qədər çətin deyil. Ailənin şagirdə diqqət və zaman ayırması, onun motivasiyasını və uğur ehtimalını artırır.

Şagirdlərin fərqli təlim nailiyyəti qazanmalarının bir səbəbi də ailə marağının, diqqətinin, uşağa ayrılan zamanın fərqli olmasıdır. Medalın digər tərəfində isə məktəbin şagirdlə qarşılıqlı münasibəti durur. Şagird günün müəyyən hissəsini məktəbdə keçirir. Müəllimlər, sinif yoldaşları onun sosial çevrəsinin böyük qismini təşkil edir. Bu zaman məktəbdəki sosial, psixoloji, emosional mühit şagirdin təlim nəticələrinə öz təsirini göstərir. Tədqiqat göstərir ki, təlim müvəffəqiyyətini təmin edən ilk üç amil (şəkil 2) aşağıdakı kimi sıralanıb:

Təlimdəki müvəffəqiyyət şagird şəxsiyyətinin inkişafına təsir edir. Bu müvəffəqiyyəti o, özünüdərk, adekvat özünüqiymətləndirmə və fəaliyyət nəticəsində əldə edir. Bəzən eyni nəticəni bir şagird müvəffəqiyyət, başqa birisi uğursuzluq kimi qiymətləndirir. Bu zaman mühüm olan nəticənin hansı hiss ilə yaşanmasından gedir. Gerçəkliyin dərk məhz bu hissənin yaşanması ilə səciyyələnir. Çünki bu hiss ilə gerçəkliyin dərk edilməsi baş verir. Şagird baş vermiş hadisənin nəticəsini deyil, bu hadisəyə olan münasibəti hiss olaraq yaşayır. Məsələn, istənilən yarışın qaliblərini müqayisə etsək, 3-cü yeri tutanlar 2-ci yeri tutanlardan daha çox

sevinir. Çünki 2-ci yeri tutan yarışçıda çempionluğu „əldən qaçırma“ peşmançılığı olur. 3-cü yeri tutan isə qaliblər sırasında olmağın sevincini yaşayır.

Təlim fəaliyyətində yeni biliklərin mənimsənilməsində kiçikyaşlı məktəblilər müəyyən emosional hallar yaşayırlar. Məsələn, ibtidai sinifdə şagird hər hansı tapşırığın icrasını birinci yerinə yetirirsə, sevinc, summativ qiymətləndirmə zamanı isə gərginlik keçirir. U.Ceymsin fikrincə, sosial fəaliyyət prosesində fərdin inkişafını şərtləndirən amillər dərk edilmədən inkişafa yönəlməz (1). Dərketmə isə emosiyadan başlayır. Beləliklə, öyrənmə prosesində fərdin emosiya və hissləri cilalanaraq onun ətraf aləmə bələdləşməsinə və mühitin dəyişməsinə təmin edir. Ətraf mühitə adaptasiya və nisbətən davamlı struktura malik əqli qabiliyyəti intellekt kimi qəbul etsək, onda emosiya da intellektin bir növü kimi nəzərdən keçirilə bilər.

İntellektdən fərqli olaraq emosional intellekt inkişaf etdirilə bilər. Şagirdin müvəffəqiyyəti, təlim nailiyyəti üçün emosional intellekt daha əhəmiyyətlidir. Buna görə şagird üçün başqalarının hisslərini anlamaq və idarə etmək, ünsiyyət və əməkdaşlıq qurmaq, sosial bacarıqların, akademik bacarıqların inkişaf imkanları ailədən başlayaraq məktəbdə davam etdirilməlidir. Şagirdin çətinliklərinin səbəbləri tez-tez onun hissləri sayəsində gizlədilmiş olur. Belə halda ən yaxşısı şagirdi dinləmək, onun nə hiss etdiyi barədə təəssüratını bölüşməsidir. Şagirdin keçirdiyi hiss və həyəcanına ad verə bilməsi olduqca vacibdir.

Gündəlik həyatda yaş qrupundan asılı olmayaraq bir çox insan keçirdiyi hissi düzgün adlandırma və ya qiymətləndirə bilmir. Çünki uşaqlıq dövründən hisslər yanlış istiqamətə yönləndirilərək gizlədilir. Məsələn, ana üçyaşlı uşağın “O mənim maşınımı aldı!” şikayətinə “eybi yox, bir az oynayıb, qaytarar” yerinə “sən çox məyus və hirsliyə”, deyər qarşılıq versə; məktəbdən qayıdaraq uşağın “mən daha ora getməyəcəm” ifadəsinə “necə yəni məktəbə getməyəcəm?!” deyil, “sən artıq məktəbə getmək istəmirsən”, deyər qarşılıq versə və ya daha çox məktəbəqədər yaş dövrü üçün xarakterik olan “mən bu anormal papağı geyinən deyiləm!” imtinasına “naz eləmə, çox yaxşı papaqdır” əvəzinə “sən bu papağı xoşlamırsan”, deyər təsdiq cavabı verməklə uşağı öz həyəcan və hissi ilə təkbəsinə qoymur. Öz məsləhəti və tənqidi qeydi ilə valideyn sanki uşağa onun hiss və ya həyəcanının əhəmiyyətsiz olduğunu bildirir və nəzərə almır. Əksinə, aktiv dinləmə üsulu ilə verilən cavablar onu göstərir ki, valideyn uşağın daxili vəziyyətini anladı, onun haqqında daha çox eşitməyə, onu qəbul etməyə hazırdır. Valideyn tərəfindən belə şəfqət göstərmək uşaqlarda xüsusi təəssürat yaradır.

Təlim prosesində şagird istər fərdi, istərsə də qrup fəaliyyətinin iştirakçısı olur. Bu zaman müəllim şagird fəaliyyətinin akademik göstəricisi ilə yanaşı, emosional göstəricisini də diqqət mərkəzində saxlamalıdır. Məsələn: “Qrup ahəngdar işləyəndə nə hiss edirsiniz? Yoldaşın sənə kömək edəndə nə hiss etdiniz? Sən yoldaşına kömək edəndə nə hiss edirsiniz? kimi sualları qrup, “Təkliddə işləyəndə nə hiss edirsiniz? Tapşırıqlar üzərində işləyəndə nə hiss edirsiniz? Bəs nə

haqda düşünürsən? kimi sualları isə fərdi fəaliyyətdə şagird ilə hiss-fikir mübadiləsi edilə bilər. Bu zaman şagird nə hiss etdiyini və nə üçün hiss etdiyini bilir. Yaşadığı, söylədiyi hissləri və fikirləri arasındakı əlaqəni anlayır, hisslərinin onun fəaliyyətinə necə təsir etdiyini görür. Verilən suallar nəticəsində şagird məqsədlərinə yönəlmiş olur. Tədrisən istənilən şəraitdə öz duyğularının təsirini minimuma endirməyi öyrənərək özünün güclü və zəif tərəflərini tapır. Nəticədə, refleksiya bacarıqları inkişaf edir. Tənqiddə və yeniliyə açıq, davamlı öyrənən və inkişaf edən birinə çevrilir. Fərdi və ya qrup fəaliyyətindən asılı olmayaraq şagirdin qeyri-müəyyən vəziyyətlərdə tez qərar qəbul etmə bacarığı inkişaf edir. Eyni zamanda o, məsuliyyət hissi anlayır və qarşı tərəflə empatiya hissini qurur.

Göründüyü kimi, yuxarıda sadalananlar kiçikyaşlı məktəbli dövründən şagirdə emosional intellektin inkişaf bazasını təmin edir. Çünki emosional intellekt mental qabiliyyət kimi həyat fəaliyyətində münasibətlərin və birgə fəaliyyətin səmərəliliyinin əsasını təşkil edir. Yüksək emosional intellektə malik olan insan özünün və başqasının hisslərini dərk edərək tənzimləyə bilir. Emosiya, davranış və düşüncə arasındakı aparılan tədqiqatlar göstərir ki, emosional intellekt bacarıqlarının inkişafı həm təlimə, həm də fiziki və psixi sağlamlığa əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərərək uğuru şərtləndirən əsas mexanizmə çevrilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əlizadə Ə.Ə., Əlizadə H.Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı: ADPU, 2010, 319 s.
2. Əlizadə Ə., Bayramov Ə. Psixologiya Bakı: Çinar, 623 s.
3. Гиппенрейтер Ю. Общаться с ребенком. Как? АСТ, Астрель, Харвест. Москва, 2008
4. Mümin S., Eriş B. Çocuklar nasıl başarır-2. Alfa Yayıncılık, 2019, 225 s.
5. Bolat Ö. Beni ödülle cezalandırma İstanbul. Mega Basım Yayın San. Ve Tic.A.Ş. 2016, 247 s.

Redaksiyaya daxil olub 06.05.2020